

Tutkimusta salatusta

■ MERJA LEPPÄLAHTI

Salattu, hävetty, vaiettu. Miten tutkia piilossa olevia ilmiöitä?

Toim. Antti Häkkinen ja Mikko Salasuo. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 161. Vastapaino 2015.

Abortit, rikollisuus, huumeidenkäyttö, lastensuojelukysymykset, valtavirrasta poikkeava seksuaalisuus – nämä arkaluonteisiksi koetut aiheet ovat sellaisia, joihin media helposti tarttuu ja jotka kiinnostavat sekä opinnäytetöiden tekijöitä että yleisöä. Mutta miten tällaisia aiheita voi tutkia? Miten kerätä aineistoa asioista, joista mieluummin vaiettaisiin? Onko vaikeneminen aina salailua? Entä jos lainsäädäntö tai eettiset ohjeet estävät aineiston saamisen tai tutkimuksen julkistamisen?

Antti Häkkisen ja Mikko Salasuo toimittama *Salattu, hävetty, vaiettu* tarttuu kysymykseen hankalista tutkimusaiheista ja tällaisten aiheiden tutkimukseen liittyvistä ongelmista. Kirjan yhdeksässä artikkelissa tutkijat käsittelevät omien tutkimustensa pohjalta jollakin tavoin arkaluonteisen tai muuten vaikeasti lähestyttävän aiheen tutkimusta. Hankalia tutki-

musaiheita löytyy sekä tästä päivästä että menneisydestä.

Piilosta näkyväksi

Heini Kainulainen käsittelee artikkelissaan ”Poliisi ja rosvot” poliisin toimintakulttuurien ja käytäntöiden tutkimista. Poliisiyksikössä voidaan tutkimukseen suhtautua torjuvasti, koska helposti oletetaan tutkijan tulevan paikalle etsimään virheitä ja väärinkäytöksiä. Artikkelissa ”Miten tutkia huumeitrendejä?” Pekka Hakkarainen kuvaillee erilaisia huumeitutkimuksessa käytettyjä menetelmiä ja niiden ongelmia. Huumeiden käytön tutkiminen on erityisen haastavaa, toisaalta koska erilaisia huumeavia aineita tulee koko ajan lisää ja toisaalta koska huumeiden tuotanto, levitys ja kauppa ovat kriminalisoituja. Viranomaisaineistot eivät kuitenkaan kerro kuin osatoduuksia. Mikko Salasuo puolestaan on tarkastellut kuntodopingia, joka ei ole kriminalisoitua, mutta johon liittyy voimakas stigma. Artikkelissaan ”Tutkijat vastentahtoisten informanttien jäljillä” Salasuo kuvaa vaikeuksia löytää haastateltavia, kun useimmat tavoitetut dopingaineitten käyttäjät halusivat pitää käyttönsä salassa.

Eräs hankala ja pelottavakin tutkimuskohde on rasismi. Jo käsite itsessään on hyvin latautunut. Anne-Mari Souto, Veronika Honkasalo ja Leena Suurpää toteavatkin artikkelissaan ”Kuuntelemista, sanoittamista ja näkyväksi tekemistä” rasismi-sanan käyttämisen haastattelussa olevan monella tavoin vaikeaa. Rasismin kokemukseen liittyy häpeää ja leimautumisen pelkoa, joten monet nuoret eivät halua nimittää kokemuksiaan rasismiksi, vaan puhuvat esimer-

kiksi kiusaamisesta. Rasismi kuitenkin poikkeaa muunlaisesta kiusaamisesta siinä, että se loukkaa ja leimaa ihmisen identiteettiä ja sulkee hänet ulkopuolelle. Kirjoittajat toteavat myös, että monet rasismia ylläpitävät käytännöt näyttäytyvät helposti valtaa pitävälle ryhmälle yleisesti hyväksytyinä ja normaaleina. Kun rehtori toteaa, ettei rasismia ”meidän koulussa” ole, tutkijankin on vaikea ottaa asia puheeksi.

Elina Pekkarinen tarkastelee lastensuojeluun liittyvien aineistojen käyttöä artikkelissa ”Näkyväksi suojellut lapset”. Lastensuojelun asiakirjat ovat salassa pidettäviä, joten niiden käyttämiseen liittyy esimerkiksi tutkimusluvan hakeminen. Tämä taas vaatii sitä, että tutkija tietää etukäteen, millaisia asiakirjoja hän tulee tarvitsemaan, ja osaa muotoilla tutkimusaiheensa hyväksyttävästi. Oma ongelmansa voi olla tutkimukselle myötämielisten yhteyshenkilöiden löytäminen. Lastensuojelututkimuksissa ovat usein myös sekä tutkittavien että tutkijoiden tunteet vahvasti mukana.

Salapoliisiintyötä arkistoissa

Lastensuojelutoimenpiteet ovat esillä myös Kaisa Vehkalahden artikkelissa ”Se virallinen tarina?”, joka käsittelee lastensuojeluun liittyvien arkistojen tutkimuskäyttöä. Vehkalahti on tutkinut tyttöjen kasvatuslaitosta 1800- ja 1900-luvun vaihteessa. Jo tuolloin lastensuojelutyötä säätelivät useat lait ja asetukset, mutta asiakirjojen laadinta- ja arkistointikäytännöissä on ollut suuria eroja. Yksittäistä lasta koskevat viranomaismerkinnät voivat olla hyvin fragmentaarisia ja asiakirjoja on voinut myös

kokonaan kadota, esimerkiksi palautumattomina lainauksina tai arkistointimuutoksissa. Pekkarisen tavoin Vehkalahti pohdiskelee lastensuojeluaineistojen arkaluonteisuutta ja salassapitovelvollisuutta.

Homoseksuaalisuusteemaa ei juuri löydy suomalaisen agraarikulttuurin kuvastosta. Artikkelissaan ”Miten päätellä, onko hiljaisuus vaikenemista?” Jan Löfström toteaa olevan vaikea todistaa, ettei jotain ole olemassa. Merkittävää on kuitenkin, jos aineisto on vaiti paikoissa, joista voisi odottaa jotain löytyvän, esimerkiksi roisejakin teemoja sisältävissä seksuaalikaskuissa. Antti Häkkinen tarkastelee alamaailman ilmiöitä artikkelissaan ”Kaupungin reunoilla”. Jo teollistumisen alkuaikoina kaupunkien laitamille kasvoi sosiaalinen alaluokka, jonka sisälle ja reunoille syntyi rikollinen alaluokka. Häkkinen tarkastelee 1900-luvun alun Helsingin alaluokkaan kuuluneita ryhmiä, joista kertovat erilaiset fragmentaariset viranomaisasiakirjat.

Miina Keski-Petäjän artikkeli ”Kielletty aborttihalu” käsittelee hänen tutkimustaan 1950- ja 1960-luvulla aborttia hakeneista naisista. Aineistona Keski-Petäjä on käyttänyt Tampereen sosiaalineuvolan potilasasiakirjoja 1950- ja 1960-luvulta. Heinäkuussa 1950 Suomessa tuli voimaan laki, joka salli raskaudenkeskeytyksen, mikäli kaksi lääkäriä hyväksyi toimenpiteen lääketieteellisin, eettisin tai rotuhygieenisin perustein. Portinvartijana lääkärikäynnille toimi sosiaalineuvola. Aborttia harkitseva nainen yritettiin äitiyshuollon ammattilaisten toimesta ohjata ”äitiyden iloihin”. Annetun tuen ja neuvonnan tarkoituk-

sena oli nimenomaan saada äiti pitämään lapsi. Potilasasiakirjat kuvaavat aborttia hakeneitten naisten elämäntilannetta kirjaajana toimineen sosiaalihoitajan suodattimen läpi nähtynä.

Hyödyllinen opas tutkimukseen

Salattu, hävetty, vaiettu -kirjan artikkeleissa metodiset ja eettiset kysymykset kietoutuvat toisiinsa. Tutkijan on pidettävä kieli keskeinä suuta tutkiessaan ilmiöitä, joiden paljastuminen voisi aiheuttaa yksittäiselle ihmiselle tai hänen jälkeläisilleen harmia, mielipahaa tai jopa sanktioita, kun samalla on pyrittävä tieteellisesti laadukkaaseen lopputulokseen. Hankala tutkimuskohde voi leimata myös tutkijaa. Erityisesti tiedeyhteisön ulkopuolelta voi tulla moitteita tai suoranaisia syytöksiä paitsi ”väärästä” tutkimusaiheesta, myös jonkin ilmiön suosimisesta tai kuvaamisesta väärässä valossa, usein tutkittavien eduksi.

Monessa kirjan artikkelissa pohditaan sitä, miten saada tutkittavien ääni kuulumaan jonkun muun, usein viranomaisten, luomien aineistojen pohjalta tehdyssä tutkimuksessa. Kirjoittajat muistuttavat, että aineistojen tarkastelussa on ensimmäiseksi otettava huomioon se, kuka aineistot on luonut, millaisessa tilanteessa ja mitä varten. Useimmissa artikkeleissa korostetaan aineistotriangulaation merkitystä. Erilaiset ja eri lähteistä saadut aineistot täydentävät, vahvistavat ja kiistävät toisiaan, avaavat uusia näkökulmia ja tuovat uusia ääniä tutkimukseen. Menneisyyden ilmiöitä tulkittaessa on pidettävä mielessä myös anakronismin vaara. Vaikka jossain määrin on mahdollista ymmärtää ihmis-

toimintaa intuitiivisesti, on varotettava liittämästä ilmiöihin nykypäivän nimilappuja.

On tärkeää tuoda arkojakin asioita esille, sillä jos hankalat aihealueet jätetään tutkimatta, kuvamme maailmasta vääristyy. Esimerkiksi Kaisa Vehkalahti pohtii, että jos lapsuudentutkimuksessa sivuutettaisiin lastensuojelun salassa pidettävä tai ristiriitaisia tunteita herättävä aineisto, kuva entisajan lapsuudesta näyttäytyisi ehkä pelkästään iloisina, onnellisina ja harmittomina kertomuksina hyvin toimeentulevien keskiluokan lasten elämästä.

Salattu, hävetty, vaiettu on hyödyllinen kirja jokaiselle, joka tekee tai aikoo tehdä tutkimusta, olipa aihe erikoisen hankala tai ei. Aineistojen pohtiminen ja eettiset kysymykset ovat tärkeitä jokaisessa tutkimushankkeessa.

Kirjoittaja on filosofian lisensiaatti ja tietokirjailija.